

**Міністерство освіти і науки,
молоді та спорту України**

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. Каразіна**

ЧАСОПИС

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ

12(1)/2012

ISSN 2076-1333

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЧАСОПИС

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
ГЕОГРАФІЇ

ВИПУСК 12 (1)

Харків
2012

Міжрегіональний збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії» розглядає сучасні проблеми суспільства, що вирішуються економічною та соціальною географією, і відображає результати новітніх досліджень у цій галузі. У збірнику розкриваються питання теорії та практичного застосування досліджень соціально-економічної географії в різних регіонах України та у світі.

Для викладачів вищих закладів освіти, науковців і фахівців у цій галузі.

Межрегиональный сборник научных трудов «Часопис соціально-економічної географії» рассматривает современные проблемы общества, решаемые социально-экономической географией, и освещает результаты новейших исследований в этой области. В сборнике раскрываются вопросы теории и практического использования исследований социально-экономической географии в различных регионах Украины и в мире.

Для преподавателей вузов, научных работников и специалистов в этой области.

Inter-regional journal «The Chronicle of Social-Economic Geography» is devoted to modern problems of society that could be solved with the methods of social-economic geography. It enlightens the latest studies in this field. There are different questions concerning the theory and practical use of the results of social-economic geography researches in different Ukraine regions and all over the world.

It is recommended for high school lectures, scientists and specialists in this subject.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, протокол № 12 від 28.11.2011 р.

Редакційна колегія: Олійник Я.Б. – д.економ.н., професор, член-кореспондент АПН України – шеф-редактор (Київ), Немець Л.М. – д.геогр.н., професор – голова редакційної колегії (Харків), Голюков А.П. – д.геогр.н., професор (Харків), Костріков С.В. – д.геогр.н., професор (Харків), Немець К.А. – д.геогр.н., професор (Харків), Пересадько В.А. – д.геогр.н., професор (Харків), Решетов І.К. – д.геол.-мін.н., професор (Харків), Руденко В.П. – д.геогр.н., професор (Чернівці), Топчів О.Г. – д.геогр.н., професор (Одеса), Черваньов І.Г. – д.техн.н., професор (Харків), Шаблій О.І. – д.геогр.н., професор (Львів), Шищенко П.Г. – д.геогр.н., професор, член-кореспондент АПН України, президент Українського географічного товариства (Київ), Кандиба Ю.І. – к.геогр.н., технічний секретар (Харків).

Міжнародна рада редакційної колегії: Євдокімов М.Ю. – д.геогр.н., професор (м. Смоленськ, Росія), Корнілов А.Г. – д.геогр.н., професор (м. Белгород, Росія), Петін О.М. – к.геогр.н., професор (м. Белгород, Росія), Станайтіс С. – доктор географії, доцент (м. Вільнюс, Литва).

Адреса редакційної колегії: Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства, геолого-географічний факультет, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна; тел.: +38 (057) 707-5274; e-mail: chasopys_seg@mail.ru.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, власних імен тощо.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 10768 від 21.12.2005.

З М І С Т

Горизонти науки

<i>Іван Ровенчак</i> ВЧЕННЯ ПРО КОЛІР ТА ЕСТЕТИЧНО-АКСІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГЕОГРАФІЇ КУЛЬТУРИ	5
<i>Олег Афанасьєв</i> КОНЦЕПЦІЯ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ УКРАЇНИ ЯК ФРОНТИРНОГО І ДУАЛЬНОГО СУСПІЛЬНО- ТА ГЕОІСТОРИЧНОГО РЕГІОНУ	8
<i>Павло Шуканов</i> ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ	14
<i>Сергій Запотоцький</i> ЗАКОНОМІРНОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ	18
<i>Анатолій Лур'є, Людмила Немець, Катерина Сегіда, Андрій Плахотник</i> ТЕХНОГЕННА БЕЗПЕКА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІОГЕОСИСТЕМИ	23
<i>Володимир Тишковець, Володимир Опара</i> СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ЯК БАЗИСНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ	29
<i>Юрій Кисельов</i> УКРАЇНСЬКИЙ ФРОНТИР ЯК ГЕОСОФІЧНА ПРОБЛЕМА	36
<i>Костянтин Немець, Людмила Немець</i> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОГЕОСИСТЕМИ ЯК ОБ'ЄКТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ	39

Наукові повідомлення

<i>Микола Барановський</i> СТИМУЛОВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	43
<i>Валентина Назірна</i> ЗЕМЛЯ СТОЛИЧНОЇ ОБЛАСТІ ЯК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ І ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ РЕСУРС: НАПРЯМИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ	47
<i>Юлія Яковлева, Сергей Заветный</i> СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ УРБАНИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ СТАРОПРОМЫШЛЕННЫХ РЕГИОНОВ	55
<i>Владимир Редин, Валентина Редина, Сергей Заветный</i> СОЦІАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ	59
<i>Ганна Кулешова, Анатолій Байназаров, Олексій Немець</i> ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ	62
<i>Людмила Ключко, Анатолій Лур'є</i> ОСОБЛИВОСТІ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ (ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ)	71
<i>Вікторія Яворська</i> ГЕНЕТИЧНА ТИПОЛОГІЯ МАЛИХ МІСТ РЕГІОНУ УКРАЇНСЬКОГО ПРИЧОРНОМОР'Я	79
<i>Олександр Бейдик, Людмила Немець</i> ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ У КНИЗІ РЕКОРДІВ УКРАЇНИ	90
<i>Валентина Олійник</i> ЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ В ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	93
<i>Володимир Грицевич, Христина Подвірна</i> ГОТЕЛЬНІ ЗАКЛАДИ ЛЬВІВЩИНИ ТА ЇХНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ НА ПРИКЛАДІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ	97
<i>Наталія Моштаківа</i> КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	102
<i>Валентина Редіна, Ірина Скриль</i> ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДІТЯЧО-ЮНАЦЬКОГО НАПРЯМУ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	108
<i>Олеся Корнус</i> СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ ...	111

КУЛЬТУРНИЙ ТУРИЗМ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто поняття культурного туризму, його структуру і види. Проаналізовано значення культурного туризму в соціально-економічному житті України та її регіонів. Висвітлена проблема взаємозалежності туризму та культурної спадщини. Охарактеризовано культурну спадщину та музейну мережу регіону, які є основним ресурсом для розвитку культурного туризму. Виділені й охарактеризовані основні екскурсійні маршрути культурної тематики по території Луганської області. Проаналізовано основні проблеми та перспективи розвитку культурного туризму на Луганщині.

Ключові слова: туризм, культурний туризм, культурна спадщина, музейна мережа, музейний туризм, культурний потенціал, екскурсійні маршрути культурної тематики.

Наталія Моштаківа. Культурний туризм Луганской області: современное состояние, проблемы и перспективы. Рассмотрено понятие культурного туризма, его структура и виды. Проанализировано значение культурного туризма в социально-экономической жизни Украины и ее регионов. Раскрыта проблема взаимозависимости туризма и культурного наследия. Охарактеризованы культурное наследие и музейная система региона, которые являются основным ресурсом для развития культурного туризма. Выделены и описаны основные экскурсионные маршруты культурной тематики по территории Луганской области. Проанализированы основные проблемы и перспективы развития культурного туризма в Луганской области.

Ключевые слова: туризм, культурный туризм, культурное наследие, музейная система, музейный туризм, культурный потенциал, экскурсионные маршруты культурной тематики.

Natalia Moshtakova. Cultural tourism Lugansk region: modern state, problems and prospects. The concept of cultural tourism, its structure and species considered. The importance of cultural tourism in socio-economic life of Ukraine and its regions analysed. The problem of interdependence of tourism and cultural heritage is revealed. Cultural heritage and the Museum system of the region, which are the main resource for the development of cultural tourism, characterized. The main excursion routes of cultural themes on the territory of the Lugansk region have been identified and described. The main problems and prospects of development of cultural tourism in Lugansk region are analyzed.

Keywords: tourism, cultural tourism, cultural heritage, the Museum system, Museum tourism, cultural potential, excursion routes of cultural themes.

Актуальність дослідження. Україна та її регіони, в т.ч. Луганська область, володіють унікальним культурним потенціалом, однак лише його наявність та обсяг не можуть бути безумовною гарантією його активного включення до соціально-економічних процесів у країні і реалізації, таким чином, тих можливостей, що містить у собі культурна спадщина [12]. Одним з можливих способів відродження культурного потенціалу Луганської області є туристичне освоєння її культурної інфраструктури та об'єктів культурної спадщини, тобто розвиток культурного туризму (інші назви – «культурно-дозвільний», «пізнавальний», «історико-культурний», «культурно-пізнавальний»), який на сьогоднішній день є одним з найпопулярніших, наймасовіших і найприбутковіших видів туризму в розвинених країнах світу. Так, за оцінкою Всесвітньої організації туризму, на сьогоднішній день до культурного туризму можна віднести 37 % усіх туристичних поїздок, і з кожним роком попит збільшується на 15 % [12]. За прогнозами, питома вага цього виду туризму до 2020 року складе 25 % від загальних показників світового туризму [6].

Культурний туризм відіграє величезну роль як стимул збереження та реставрації культурної спадщини, сприяючи створенню значної кількості додаткових робочих місць, покращує рівень життя населення, створює передумови для збільшення інвестиційної привабливості регіонів, є найбільш дієвим засобом поширення і пропаганди історико-краєзнавчих знань, вивчення пам'яток минулого, підвищення загальноосвітнього і культурного рівня населення тощо. Значний вплив туризму на економіку приймаючої країни загальновідомий: існує низка країн, що живуть переважно за його рахунок [6].

Культурний туризм переживає сьогодні новий етап розвитку завдяки неухильному поглибленню процесів глобалізації і створенню єдиного інформаційного загальнолюдського простору, що ведуть до стійкого зростання інтересу людей до культур світу, мультикультурації, розширення міжнародної торгівлі предметами масового споживання,

розвитку швидкісного транспорту, зв'язку, а також всієї системи організації, забезпечення й обслуговування туристичних поїздок [6].

На фоні інших регіонів України Луганська область не відрізняється значною туристичною привабливістю. Більше того, розвиток у регіоні багатьох видів туризму обмежений з цілої низки причин. Так, високий рівень урбанізації та індустріалізації області обмежує розвиток сільського й аграрного туризму, низька лісистість та висока розораність території не сприяє поширенню зеленого та екологічного, складна екологічна ситуація практично унеможливорює оздоровчо-лікувальний туризм тощо. Все це обумовлює актуальність розвитку саме культурного туризму в регіоні та потребує розробки по території Луганської області різноманітних туристичних маршрутів культурної тематики. Саме цій проблемі й присвячено дане дослідження.

Аналіз попередніх досліджень. Вивчення питань сутності і значення туризму в сучасному суспільстві викликає інтерес фахівців різних областей знання: культурологів, менеджерів, економістів, юристів, географів та багатьох інших. У той же час, незважаючи на те, що туризм історично почався саме з культурного туризму, вивчення даної сфери тільки починається.

Теоретичні і прикладні дослідження культурної спадщини (у т.ч. можливості її використання в туризмі) здійснюють культурознавці, історики та правознавці В. І. Акуленко, В. О. Горбик, Т. І. Катаргіна, Т. В. Курило, В. М. Піскун, Л. В. Прибега, архітектори та містобудівники М. В. Бевз, В. В. Вечерський, Є. Є. Водзинський, В. Т. Завада, О. В. Лесик, Т. Ф. Панченко, економісти, економіко-географи та фахівці туристичної галузі О. О. Бейдик, К. М. Горб, В. К. Євдокименко, І. Ф. Карташевська, О. О. Любіцева, Г. П. Науменко, В. І. Павлов, Л. М. Черчик, І. М. Яковенко, а також провідні зарубіжні вчені (Ю. О. Веденін, Л. Гаррісон, Б. Грехем, А. І. Єльчанінов, І. В. Зорін, В. О. Квартальнов, М. Є. Кулешова, Д. С. Лихачев, А. І. Локотко, Ю. Л. Мазуров, Р. Прентіс, Ю. С. Путрик, Д. Ріпкема, Г. Річардс, Б. Сміт, Р. Ф. Туровський, П. М. Шульгін) [11].

Комплексному вивченню проблеми використання нерухомих пам'яток історії та культури України в культурно-пізнавальному туризмі присвячена кандидатська дисертація В. В. Корнієнко «Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991-2007 рр.)» [5].

У даній статті широко використані результати досліджень українських суспільних географів К. А. Поливач [10, 11, 12], К. М. Горба [1, 2], російських науковців А. А. Карамашевої [4], С. О. Красної [6] та інших.

Метою дослідження є аналіз можливостей розвитку та сучасного стану культурного туризму в Луганській області.

Виклад основного матеріалу. Згідно Хартії культурного туризму, яка була прийнята на конференції ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) – Міжнародної ради пам'яток та історичних міст (Брюссель, 1976 р.), **культурний туризм** може бути визначений як рух, що дозволяє одним людям досліджувати досвід і різні сфери життя інших людей, їхні соціальні звичаї, релігійні традиції й інтелектуальні ідеї їхньої культурної спадщини [12].

Культурний туризм охоплює собою відвідування історичних, культурних або географічних визначних пам'яток та може бути згрупований таким чином:

- знайомство з різними історичними, архітектурними або культурними епохами шляхом відвідування об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії, архітектури і містобудування, мистецтва тощо), музеїв, історико-культурних маршрутів тощо;
- відвідування культурних заходів: фестивалів (музичних, театральних, кіно-, фольклорних та ін.), релігійних свят, виставок і т.п.;
- відвідування лекцій, семінарів, курсів, конференцій культурного, мистецького або інформаційного змісту.

Види культурного туризму представлені на рис. 1.

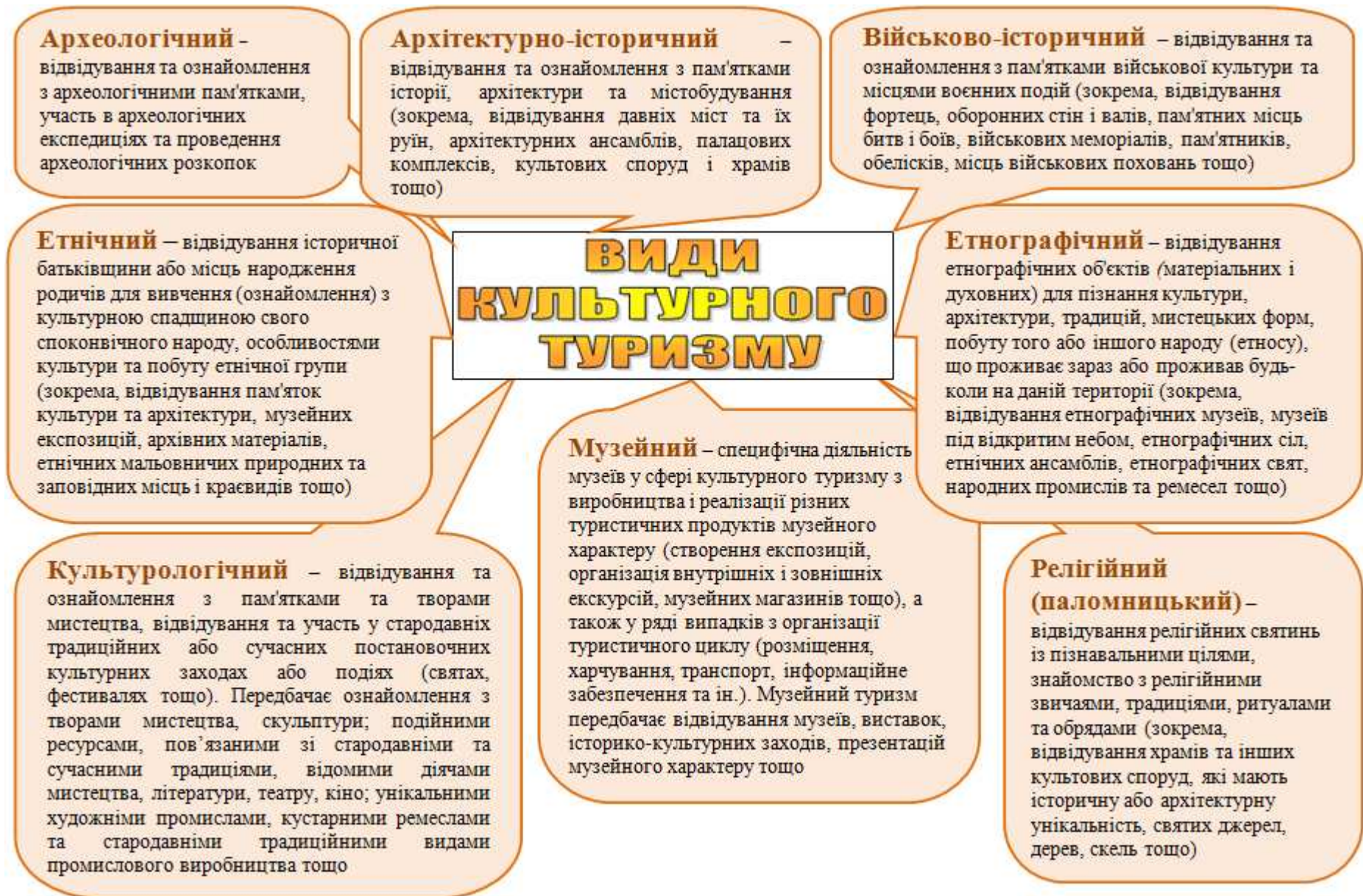

Рис. 1. Види культурного туризму (складено автором за [12])

Основним джерелом для розвитку культурного туризму є достатньо значні культурні ресурси Луганської області (в першу чергу об'єкти культурної спадщини та музеї).

Проте на сьогоднішній день використання культурних ресурсів області, зокрема її культурної спадщини, є недостатнім. Це пов'язано передусім з відсутністю належного рівня їх реклами, незадовільним станом культурної інфраструктури і – що особливо турбує – поганою збереженістю пам'яток, обумовленою відсутністю фінансування та інституту меценатства, а також нерозробленістю методик залучення культурної спадщини до туристичної сфери [16].

Культурна спадщина Луганської області є невід'ємною частиною культурного надбання України. На 1 січня 2011 р. вона включала 6651 об'єктів, в т. ч. 5014 археологічних, 1141 історичних, 142 монументального мистецтва, 338 архітектури та містобудування, 8 ландшафтних і 8 садово-паркового мистецтва [13]. Проте з них тільки 4631 об'єктів (69,6 %) занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (тобто є пам'ятками культурної спадщини) і охороняються державою [14]. Національне значення мають всього 37 об'єктів (25 – архітектури і містобудування, 7 – історії та монументального мистецтва, 3 – археологічних та 2 – садово-паркового мистецтва), тобто 0,6 % від усіх об'єктів культурної спадщини Луганщини. За кількістю, насиченістю, різноманітністю культурної спадщини область відноситься до регіонів з низьким потенціалом (разом з Сумською, Запорізькою, Дніпропетровською, Херсонською, Миколаївською, Рівненською, Кіровоградською, Волинською областями) [16].

Існують різні форми залучення культурної спадщини в систему туристичного обслуговування. Найбільш поширені з них – організація музеїв та екскурсійно-культурних маршрутів [7].

Своєрідні особливості сучасного музею як закладу культури створюють унікальні можливості для його активної участі в розвитку культурного і туристсько-екскурсійного простору регіону. Музеї активно залучаються до процесів туристичної діяльності, зумовлюючи виділення в сфері культурного туризму такого його різновиду як «музейний туризм».

Музейний туризм є специфічною діяльністю музеїв у сфері культурного туризму з виробництва і реалізації різних туристичних продуктів музейного характеру (створення експозицій, організація внутрішніх і зовнішніх екскурсій, музейних магазинів тощо), а також у ряді випадків з організації туристичного циклу (розміщення, харчування, транспорт, інформаційне забезпечення та ін.).

На сьогоднішній день на території Луганської області сформувалася та функціонує розгалужена музейна мережа, яка включає 30 державних, 57 громадських та 265 шкільних музеїв. Найбільше значення в музейному обслуговуванні населення відіграють саме державні музеї (табл. 1).

Таблиця 1

Мережа державних музеїв Луганської області [15]

№ з/п	Вид музеїв за профілем	Підвид музеїв за профілем	Кількість музеїв	Назви музеїв
1	комплексні	краєзнавчі	14	Луганський обласний, Новопсковський, Свердловський, Станично-Луганський, Старобільський, Біловодський, Білокуракинський, Кременський, Лисичанський, Новоайдарський, Попаснянський, Рубіжанський, Слов'яносербський, Чорнухинський імені Івашенка (Перевальський район)
		історико-культурні	1	Музей історії та культури міста Луганська
		історико-художні	1	Стаханівський історико-художній музей
2	історичні	загально-історичні – широкого профілю	6	Алчевський історичний, Музей історії міста Первомайська, Антрацитівський історичний, Перевальський історичний, Музей історії села

				Колядівка і Музей історії села Смолянинове (Новоайдарський район)
		військово-історичні персональні – меморіальні	3	Ровеньківський музей «Пам'яті загиблих», Краснодарський обласний ордена Дружби народів музей «Молода гвардія», Краснолуцький музей бойової слави шахтарів на р. Міус
		історичні персональні – меморіальні	1	Історико-меморіальний музей О. Я. Пархоменка
3	художні	образотворчого мистецтва – широкого профілю	1	Луганський обласний художній музей
4	літературні	літературні персональні – меморіальні	3	Меморіальний будинок-музей імені В. І. Даля, Музей-квартира В. А. Титова, Меморіальний музей Б. Д. Грінченка

Проте, в більшості музеїв Луганської області, як і України в цілому, музейний туризм на сьогоднішній день не отримав належного рівня розвитку, в результаті чого переважна кількість музеїв продовжують залишатися ізольованими від загального туристичного простору. Серед основних причин такої ситуації в першу чергу слід назвати відсутність налагодженої співпраці і малу взаємну інформованість між музейною і туристичною сферами, а також відсутність навичок роботи такого роду. Крім того, рішення про залучення музею до туристичних маршрутів, рівень його запитаності туристичною сферою залежить від якості самого музею.

З огляду на це, враховуючи значне різноманіття культурної спадщини Луганщини нами було відібрано перелік об'єктів, які представляють найбільший інтерес для розвитку культурного туризму, а на їх основі сформовано мережу екскурсійних маршрутів культурного змісту по території області. При цьому деякі маршрути були удосконалені (наприклад, «Літературна Луганщина», «Луганщина козача»), а деякі розроблені вперше («Шлях до самого серця», «Ніщо не забуто, ніхто не забутий» та деякі інші) (табл. 2).

Таблиця 2

Екскурсійно-культурні маршрути Луганської області (за даними [3])

Назва екскурсійного маршруту	Об'єкти показу
Літературна Луганщина	«Спочатку було слово» – відвідування пам'ятника князю Ігорю (траса м. Луганськ – смт. Станично-Луганське). Ознайомлення з історією написання «Слова о полку Ігоревім». Переїзд до м. Луганська – відвідування пам'ятника та Меморіального будинку-музею В. І. Даля. Ознайомлення з історією створення «Голкового словаря живаго великоруссаго языка». Під час екскурсії екскурсанти знайомляться з творчістю Б. Д. Грінченка, М. Чернявського (видав перший поетичний збірник, присвячений Донбасу), В. М. Сосюри, Я. Овчаренка (літературний псевдонім Івана Приблудного), М. Матусовського (автор «Сімейного альбому», «Подмосковных вечеров»), І. О. Світличного, М. Руденка, В. Голобородька, В. А. Титова, Б. Л. Горбатова, В. І. Мухіна. Відвідування квартири-музею ім. В. А. Титова. Переїзд до смт. Михайлівка Перевальського району – відвідування Меморіального музею Б. Д. Грінченка (автор «Словника української мови»). Переїзд до м. Лисичанськ – відвідування пам'ятника та Літературно-меморіального музею В. М. Сосюри, ім'я та діяльність якого стали символом України, ознайомлення з його життєвим і творчим шляхом

Експурс в історію козацтва («Луганщина козака»)	Відвідування Станично-Луганського краєзнавчого музею (в народі – «Музей історії донського козацтва») в смт. Станично-Луганське: ознайомлення з археологічними, нумізматичними та друкованими документами; вивчення предметів козачого побуту, фольклору; участь у козачих іграх, катання на конях. Переїзд до смт. Мілове – відвідування унікального Луганського обласного козачого кінного театру По дорозі – відвідування Деркульського, Лимарівського, Новоолександрівського (Біловодський район) або Стрільцівського (Міловський район) кінних заводів, заснованих в XVII-XVIII ст. (за вибором екскурсантів)
Кисельова балка	Відвідування заповідного урочища «Кисельова балка», що розташовано на правому березі р. Деркул (Чугинське лісництво Станично-Луганського району), в якому ще на початку XVIII ст. були знайдені цілючі джерела, Храму Благовіщення Пресвятої Богородиці, участь у богослужінні, купання в купелі. Від'їзд до хутору Козачий – обід (юшка), відпочинок на озері
«Райське місце» народного Вчителя	Відвідування с. Оріхівка Лутугинського району. Ознайомлення з Чувількіним Бугром – місцем, яке винайшов відомий у народі Порфирій Корнійович Іванов – народний Вчитель. Відвідування суспільної організації «Райське місце» і гуманітарного центру Іванових, де проводять науково-дослідну, методичну та практичну роботу з поширення та збереження оздоровчої системи Вчителя. В ході екскурсії можна отримати корисні поради щодо підтримки особистого здоров'я, отримати можливість дізнатися про стан свого здоров'я за допомогою комп'ютерної діагностики
Поєднання з природою («Золота підкова Луганщини»)	Відвідування Деркульського, Лимарівського, Новоолександрівського (Біловодський район) та Стрільцівського (Міловський район) кінних заводів, заснованих в XVII-XVIII ст. Екскурсанти мають змогу дізнатися про різні породи коней, побачити елементи виїздки та джигітовки, здійснити прогулянку верхи, відвідати справжнього кумису. Відвідування ботанічного заказника загальнодержавного значення – урочища Юницького (с. Данилівка Біловодського району)
Луганськ – любе місто	Маршрут: Меморіальний комплекс «Гостра Могила» – Східна частина міста (пам'ятники архітектури й історії, Східноукраїнський національний університет імені В. Даля) – Старе місто (історія виникнення міста, заводи: «Луганськтепловоз», верстатобудівельний, лікеро-горілчаний «Луга-Нова»; музеї – краєзнавчий, В. І. Даля, історії і культури міста, художній, авіаційної техніки) – Центральна частина міста (естакада, пам'ятник К. Є. Ворошилову, Сквер культури і відпочинку імені Молодої Гвардії, пам'ятник Т. Г. Шевченку, театри)
Б. Д. Грінченко і Луганщина	м. Луганськ – смт. Михайлівка (Михайло-Архангельська церква, XVIII ст.) – с. Олексіївка (пам'ятний знак, школа, в якій працював Б. Д. Грінченко – великий педагогічний новатор, видатний письменник і публіцист, критик та мовознавець, видавець та громадський діяч, автор першого «Словника української мови»; Меморіальний музей і пам'ятник Б. Д. Грінченку (перший і єдиний в Україні); р. Біла – тропа Б. Д. Грінченка) – м. Алчевськ (панорама Алчевського металургійного комбінату, відвідування Алчевського історичного музею) – м. Луганськ
До серця літературної скарбниці Луганщини (Меморіальний будинок-музей В. І. Даля)	Ознайомлення з життям і творчістю Козака Луганського – всесвітньо відомого укладача «Толкового словаря живого великорусского словаря» – Володимира Івановича Даля, який народився в селищі Луганський Завод у 1801 р. У трьох експозиційних залах Меморіального будинку-музею В. І. Даля екскурсанти мають змогу ознайомитися з унікальними реліквіями родини великого письменника, дізнатися про таємниці його життєвого шляху та побачити оригінали всесвітньо відомих творів
«Всім смертям назло...»	«У житті завжди є місце подвигу» – ця істина стає більш зрозумілою, коли потрапляєш до музею-квартири В. А. Титова. Ім'я Владислава Андрійовича Титова добре відоме у Луганську, він був та залишається гордістю не тільки нашого міста, але й усього Донбасу. Його всесвітньо відома повість-сповідь «Всім смертям назло...» глибоко вражає читачів. У Луганську з 1988 р. працює музей-квартира письменника, що розташований в будинку, де мешкала сім'я Титових. Експозиція музею була побудована на основі особистих речей письменника та його родини
«Третя Рота» Володимира Сосюри	Історична назва м. Лисичанська – Третя Рота – стала назвою автобіографічного роману-сповіді В. М. Сосюри. Відвідавши це місто, екскурсанти мають змогу побачити скульптурний образ поета, створений І. Овчаренком. У Літературно-меморіальному музеї В. М. Сосюри, заснованому у 1968 р., зберігаються особисті речі поета, автографи, спогади, на раритетних плівках лунає голос солов'я України

«Шлях до самого серця»	Ознайомлення з основними культовими спорудами м. Луганська: Свято-Володимирівським кафедральним собором, Петропавлівським собором, Миколо-Преображенським храмом, церквою Дмитрія Солунського, Храмом Царя Христа, Римо-католицькою каплицею Різдва Пресвятої Діви Марії, Вознесенською церквою (м. Олександрівськ) та ін. Переїзд до Станично-Луганського району: с. Старий Айдар (Михайлівська церква), с. Красний Деркул (могила отця Феофана, храм Різдва Богородиці). Цей маршрут можна поєднати з маршрутом до урочища «Кисельова балка»
«Святині Луганщини»	Маршрут м. Луганськ – с. Мілуватка Сватівського району (відвідування Храму Різдва Іоанна Предтечі) – м. Сватове – с. Новопавлівка Сватівського району (відвідування Новопавлівської криниці) – м. Луганськ. На маршруті туристи мають можливість поспідати в мальовничому куточку с. Містки, відвідати церковну службу (у вересні 2008 р. замироточила ікона Христа Рятівника), попити та набрати з собою джерельної води
«Ніщо не забуто, ніхто не забутий...» (або «По місцях боїв за Донбас»)	Відвідання Краснодонського обласного ордена Дружби народів музею «Молода гвардія» та ознайомлення з історією цієї молодіжної підпільної організації, меморіального комплексу «Нескорені», скульптурної композиції «Клятва», стели «Скорботна матір», «Алеї слави». Переїзд до м. Ровеньки – відвідування Ровеньківського музею «Пам'яті загиблих», меморіального комплексу «Слава». Переїзд до м. Красний Луч – ознайомлення з обороною Донбасу в роки Великої Вітчизняної війни, відвідування меморіального комплексу «Миус-Фронт», за бажанням екскурсантів – знайомство з історією краю та відвідування навчальної шахти. Екскурсанти мають змогу піднятися по «Сходинках Героїв» до «Саду перемоги», відвідати Краснолуцький музей бойової слави шахтарів на р. Миус (м. Вахрушеве)
Подвиг героїв-молодо-гвардійців	Відвідання Краснодонського обласного ордена Дружби народів музею «Молода гвардія», що прийняв своїх перших відвідувачів у 1944 р., меморіального комплексу «Нескорені», скульптурної композиції «Клятва», стели «Скорботна матір», «Алеї слави» (м. Краснодон), меморіального комплексу «Слава», Ровеньківського музею «Пам'яті загиблих» (м. Ровеньки)
«До батьківщини Стаханівського руху» (м. Стаханов)	Ознайомлення з трудовими традиціями краю, зі славною історією стаханівського руху, що виник у 1935 р. у вугільній промисловості Донбасу, та був названий на ім'я його зачинателя – шахтаря Олексія Григоровича Стаханова, який встановив неперевершений рекорд у видобутку вугілля. Відвідування Музею стаханівського руху та історії міста Теплогірськ (м. Теплогірськ)
Старобільщина – джерельний край	Відвідування санаторію та мінеральних джерел з унікальними лікувальними властивостями, Жіночого монастиря «Всіх скорботних радість» та Каплиці «Покрова Божої Матері», пам'ятника та будинку-музею В. М. Гаршину (1855-1886 рр.)
Екскурсія до Музею авіаційної техніки	Відвідування Музею авіаційної техніки Луганського авіаційного ремонтного заводу (м. Луганськ), в якому зібрано понад 200 примірників різних літальних апаратів, авіаційних і ракетних двигунів тощо

Висновки. Для забезпечення дієвої співпраці різних організацій в області культури і туризму необхідна взаємна інформованість про основні напрями спільної роботи. Політика туристичного розвитку повинна відображати наступні основні аспекти:

- підготовка переліку туристичних ресурсів (особливої уваги заслуговують класифікація культурної, історичної, природної спадщини і визначення найважливіших об'єктів для розвитку культурного туризму);
- визначення основних туристичних територій і місць туристичного призначення, а також забезпечення відповідних заходів з охорони місцевих культурних, історичних і природних пам'яток;
- використання з метою туризму національного надбання, що включає штучні і природні, матеріальні і нематеріальні об'єкти, а також творчість місцевого населення (мистецтво, ремесла, фольклор);
- проведення заходів, спрямованих на виховання місцевого населення і туристів у дусі пошани до культурних цінностей регіону.

Таким чином, незважаючи на всі складності, сучасний період є періодом розвитку нових тенденцій у культурному житті, відбувається відродження раніше забутих імен, історико-культурних пам'яток, пам'яток і подій, переоцінюється історична спадщина. Тому для багатьох регіонів, у т. ч. для Луганщини, орієнтація на культурний туризм стає однією з реальних можливостей економічного, соціального і культурного підйому.

Список використаних джерел

1. Горб К. М. Культурна та природна спадщина як важливий чинник регіонального розвитку / Костянтин Миколайович Горб // «РЕГІОН-2006: стратегія оптимального розвитку»: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15-16 травня 2006 р.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – С. 143-145.
2. Горб К. М. Концепція національної спадщини України як об'єкта вивчення суспільної географії / Костянтин Миколайович Горб // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 4 (1). – С. 55-61.
3. Інформаційні матеріали Управління культури і туризму Луганської облдержадміністрації про туристичну діяльність в Луганській області.
4. Карамашева А. А. Культурный туризм и его значение в социокультурном развитии регионов в условиях глобализации: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. культурологии: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Ангелина Арсентьевна Карамашева. – М., 2004. – 20 с.
5. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та її використання в туристичній сфері України (1991-2007 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / В'ячеслав Васильович Корнієнко. – К.: Б.в., 2008. – 20 с.
6. Красная С. А. Культурный туризм: просветительская сущность и факторы развития: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. культурологии: спец. 24.00.01 «Теория и история культуры» / Светлана Александровна Красная. – М., 2006. – 20 с.
7. Мельник І. Г. Основи рекреаційної географії: [навч. посіб.] / Ірина Геннадіївна Мельник. – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2008. – 174 с.
8. Немець Л. Культурна спадщина Луганської області / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – Вип. 7 (2). – С. 144-152.
9. Немець Л. Просторовий аналіз музеїв Луганської області (сучасний стан, проблеми, перспективи) / Л. Немець, Н. Моштаківа // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – Вип. 8 (1). – С. 73-79.
10. Поливач К. А. Культурна і природна спадщина як напрям розвитку географічної освіти / Катерина Анатоліївна Поливач // «Регіон-2006: стратегія оптимального розвитку»: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 15-16 травня 2006 р.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 350 с. – С. 97-98.
11. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / Катерина Анатоліївна Поливач. – К.: Б.в., 2007. – 24 с.
12. Поливач К. А. Культурна спадщина як чинник та ресурсна база розвитку туризму / Катерина Анатоліївна Поливач // «Часопис соціально-економічної географії»: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – Вип. 2 (1). – 224 с. – С. 123-128.
13. Статистичний щорічник Луганської області за 2010 р. / [за ред. С. Г. Пілієва]. – Луганськ: Головне управління статистики у Луганській області, 2011. – 490 с.
14. Статистичні матеріали про об'єкти культурної спадщини Луганської області на 01. 01. 2011 р. Управління культури і туризму Луганської облдержадміністрації.
15. Статистичні матеріали про музеї та об'єкти культурної спадщини Луганської області на 01. 01. 2009 р. Управління культури і туризму Луганської облдержадміністрації (довідка № 58/1941 від 4. 12. 2009 р.).
16. Стафійчук В. І. Рекреалогія: [навч. посіб.] / Валентин Іванович Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2006. – 264 с.